

ПОНЯТТЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ В ЮРИДИЧНІЙ НАУЦІ

У сучасній юридичній науці існують різні підходи до визначення поняття правової системи. Інтенсивні розробки в галузі системного підходу і загальної теорії системи розпочаті в середині ХХ ст., хоч термін «система» (грец. *systema* – складене з частин, сполучене) вживається вже у працях І. Канта (системність пізнання), Ф. Шеллінга та Г. Гегеля.

З кінця ХХ ст. (70–90-ті роки) проблема становлення і функціонування правової системи України розглядається у працях відомих українських вчених – Ю.С. Шемшученка, Н.М. Оніщенко, О.Ф. Скакун, О.В. Зайчука, П.М. Рабіновича та інших. У сучасній вітчизняній юридичній літературі не існує єдиного підходу до поняття «правова система». Загалом можна визначити два підходи до розгляду цієї категорії: «вузький» (нормативний) і «широкий». Для першого – характерне розуміння правової системи як сукупності правових норм і зв'язків між ними, тобто фактична нерозмежованість понять «право», «система права», «правова система». Для другого, «широкого підходу», навпаки, характерне розмежування понять «право» і «правова система», «система права» і «правова система». Безумовно, «широкий» підхід дає можливість уникнути однопланового аналізу правової дійсності. Проблема полягає в тому, що і цей підхід не виробив у літературі більш-менш однозначного погляду на питання поняття «правова система».

Введене у вітчизняну юридичну науку на початку 80-х років ХХ ст. поняття «правова система» формується за аналогією з «політичною системою» у політології та «економічною системою» в економічній теорії. Як комплексну характеристику юридичної сфери життя конкретного суспільства правову систему слід відрізнити від системи права. За обсягом і змістом вони не тотожні. Система права входить до правової системи.

Держава має свою національну правову систему. Історично склалося так, що в кожній країні діють свої правові звичаї, традиції, законодавство, юрисдикційні органи, сформувалися особливості правового менталітету, правової культури, що й об'єднується загальним поняттям «правова система». У будь-якій державі правова система, будучи невід'ємним елементом правової культури, детермінована історичними й географічними чинниками, є частиною соціальної системи держави.

Правова система, вказує Н.М. Оніщенко, це об'єктивне, історично закономірне правове явище, яке включає взаємозв'язані, взаємозумовлені та взаємодіючі компоненти: право і законодавство, що втілює його, юридичні установи, юридичну практику, механізм правового регулювання, суб'єктивні права і обов'язки, правову діяльність і правовідносини, правосвідомість і культуру, правову ідеологію, законність і правопорядок, юридичну відповідальність тощо [1, с. 20].

У теорії права під правовою системою розуміють комплекс взаємозалежних і узгоджених юридичних засобів, призначених для регулювання суспільних відносин, а також юридичних явищ, що виникають у результаті такого регулювання (правові норми, правові принципи, правосвідомість, законодавство, правові відносини, юридичні установи, юридична техніка, правова культура, стан законності та її деформації, правопорядок тощо).

Правова система - це сукупність взаємопов'язаних системи права та засобів її реалізації. Вона об'єднує всі елементи правової матерії, вказує на зв'язки між ними, націлює правотворчі, правозастосовні та правоохоронні органи на розв'язання практичних завдань впровадження правових засад в усі сфери суспільного життя [2, с. 39].

Дослідження правової системи у взаємодії з економічною, політичною, ідеологічною, моральною, релігійною та іншими суспільними системами, тобто зі всім комплексом соціальних інститутів і цінностей, властивих певній країні, становить поняття національної (внутрішньодержавної) правової системи як поодинокого явища. Національна правова система як конкретно-історична соціальна реальність відповідає поняттю правової системи у «вузькому» розумінні і в межах державного кордону має ознаки єдності і суверенності.

Множинний, неоднорідний характер національних правових систем викликав численні спроби розбити їх на групи, здійснити їх класифікацію за класами, типами, виходячи з тих чи інших критеріїв. Слід, проте, констатувати, що визначення кількості сімей, груп, класів, типів, правових систем і належна їх класифікація завжди були і є дискусійними питаннями. Найбільш аргументованими, на наш погляд, є класифікації, що ґрунтуються на системі критеріїв. Це дозволяє уникнути одномірності, однобічності при вивченні змісту правових систем. Зокрема, в основу класифікації можуть бути покладені такі критерії: історична ознака - спільність походження; географічні ознаки: своєрідність нормативної основи, ієрархія джерел права; техніко-юридичні особливості, засоби правотворення, своєрідність юридичних понять або окремих правових інститутів; роль судових органів у правотворенні;

особливості механізму реалізації і застосування юридичних норм; особливості юридичної ідеології і морально-етичні уявлення в суспільстві. З урахуванням зазначених критеріїв у науці виділяють наступні основні види правових сімей: романо-германську, англосаксонську, соціалістичну, релігійні та сім'ї традиційного і звичаєвого права.

Правова система має істотне значення для характеристики права, стану законодавства, діяльності судів тієї чи іншої конкретної країни. Розуміння правової системи не може обмежуватися не лише комплексом взаємозалежних і взаємоузгоджених засобів правового впливу на суспільні відносини, воно мусить включати правову культуру і правову свідомість як суб'єкта права, так і професійну правосвідомість посадової особи. Без громадян з належним рівнем правосвідомості та правової культури, професійних юристів та посадових осіб у системі державних органів неможливо досягнути законності та правопорядку в суспільстві, що забезпечить функціонування правової системи. Нині помітно зростає роль культурного чинника в житті українського суспільства. У результаті такої взаємодії підвищується необхідність розширення сферами дії правової культури: підвищення вимог до діяльності законотворчих, правозастосовних та правоохоронних органів, покращення якості нормативних актів та необхідність постійного інформування населення про новачки у праві.

На думку Н. Оніщенко, правова система України має базуватися не на традиційних засадах юридичного позитивізму, який тлумачить право винятково як продукт вольових дій та рішень вищих суб'єктів державної влади, а на праворозумінні як мірі свободи рівних суб'єктів, на принципі верховенства права, його взаємообумовленості з принципом верховенства закону, розгляд їх не як взаємовиключних, а як взаємодоповнюючих категорій [3, с. 260].

Для правової системи, що трансформується, важливим є вдосконалення та підвищення ролі правової культури, вироблення нової системи правових цінностей, норм і принципів, забезпечення захисту прав і свобод, законних інтересів громадян. Сьогодні в правовій системі України відбуваються важливі структурні реформування, що мають кінцевою метою побудову правової держави на основі створення громадянського суспільства. Тому природно, що основними (стратегічними) напрямками розвитку правової системи суспільства України є формування такого державно-правового механізму, який забезпечить реалізацію проголошених Конституцією прав та свобод людини і громадянина. Правова політика і вся діяльність держави, її інститутів і посадових осіб має бути спрямована на захист прав і свобод людини, формування високого рівня правової культури та правової свідомості суспільства. І визначальне місце в даному аспекті має відігравати правова ідеологія як відправна точка відліку правового життя сучасної України. Адже без чітко сформованої ідеології, визначених орієнтирів та пріоритетів, сформованої системи правових і моральних цінностей демократичного суспільства.

Між правовою системою і правовою культурою існує тісний взаємозв'язок, адже основу їх єдності гарантує єдність правової норми і правової поведінки, що забезпечує досягнення соціальної активності права. Як слушно зазначає І. Яковюк, правова культура є лакмусовим папірцем функціонування та розвитку правової системи, її якісною характеристикою і показником рівня її досконалості. Правова культура є характеристикою якісного стану правової системи, при цьому якісною характеристикою не одного, а всіх правових явищ які в своїй сукупності утворюють поняття «правова система» [4, с. 645].

Отже, правова система це – комплекс взаємозалежних і узгоджених юридичних засобів, призначених для регулювання суспільних відносин, а також юридичних явищ, що виникають у результаті такого регулювання (правові норми, правові принципи, правосвідомість, законодавство, правові відносини, юридичні установи, юридична техніка, правова культура, стан законності та її деформації, правопорядок тощо. Для правової системи, що трансформується, важливим є вдосконалення та підвищення ролі правової культури, вироблення нової системи правових цінностей, норм і принципів, забезпечення захисту прав і свобод, законних інтересів громадян.

Література:

1. Оніщенко Н.М. Теоретико-методологічні засади формування та розвитку правової системи : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень» / Н.М. Оніщенко. – К., 2002. – 32 с.
  2. Шемшученко Ю.С. Правова система / Ю. С. Шемшученко // Юридична енциклопедія : в 6 т. / [редкол.: Ю.С. Шемшученко (голова) та ін.]. – К. : Вид-во «Українська енциклопедія» імені М. П. Бажана, 1998–2004. – Т. 5: П–С. – 2003. – 564 с.
  3. Оніщенко Н. Лекція професора Н. Оніщенко «Правова система як об'єкт пізнання загальнотеоретичної юриспруденції» / Н. Оніщенко // Право України. – 2012. – № 1-2. – С. 258-272.
  4. Яковюк І.В. Правова культура як характеристика якісного стану правової системи / І.В. Яковюк // Правова система України: історія, стан та перспективи : у 5 т. / [редкол.: В.Я. Тацій (голова) та ін.]. – Харків : Право, 2008–2008. – Т. 1: Методологічні та історико-теоретичні проблеми формування і розвитку правової системи України / [за заг. ред. М.В. Цвіка, О.В. Петришина]. – 2008. – 726 с.
-